Киң таралған оҙон йырҙарҙың

варианттары

Эскадрон

Күк күгәрсен геүләй йөнө туҙа,
Туҙған йөнөн уның кем йыя?
Әй, Мәскәуский калпағым!..
Киткәнемә күп тә түгел,
Бик һағындым, аппағым.
Әй, аяктарым һуҙыла,
Иөрәк-бауыр өҙөлә.
Әй, яным карап кал,
Таң алдынан беҙ китәбеҙ,
Кысып һурып үбеп кал.
Ебәрһәнә, әсәйем, беләгемде,
Мин китәйем Урал тауынан;
Билдә кылыс, яурынымда мылтык-
Каршы килгән дошман яуына.

[illegible] р-ны [illegible]
ауылында 21 [illegible]
Барый [illegible] улы Нурмө-
хәмәтов [illegible] яҙып алдым.

Ә р м и ә

Әрмиәгә барып ук сәс еткерҙем
Сәскенәйем етте үрмәгә,
Аллам үҙе беҙгә насип итһен
Тыуған илде кайтып күрмәгә.

Сәлимәкәй

Карағай ҙа йылға ташып бара,
Ак таш һалып аны быуығыҙ ;
Сәлимәкәй һылыу касып барһа,
Ала байтал менән кыуығыҙ.
/Сәлимә йыры/.

Ирәндекәй тауҙың ташы бейек,
менәлмәйем аның ташына;
Сәлимәкәй һылыу бик үткерһең,
һин етерһең ахры башыма.
/Егет йыры/.

Иртәнсәкәй тороп тышка сыкһам,
Сәлимәкәй килә һыу буйлап;
Үткән ғүмерҙәрен иҫкә алып,
Сәлимәкәй илай күпте уйлап.

Бейектә генә тауҙың ай башына
Тора-тора лай мендем ташына;
Илдә генә матур һин, Сәлимә,
Ғашик булдым кара лай кашыңа.

Зилаир р-ны Рәхмәт ауылында Зөләйха Кәмәлетдиновнан яҙып алынды.

О Р О Н Б О Р

Оронбор ҙа кала бар микән,
Ултырған да ере һаҙ микән?
Оронбор ҙа кала һалдырған
Тәфтиләүеф мирза бар микән?

Оронборҙар үтә юлдар түтә,
Күп ябыулы сана шунда үтә;
Егет кенә кеше ниәт итә,
Ниәтенә етмәй ғүмере үтә.

Оронбор ҙа кала ҙур кала,
Ком түккәндәр вагон юлына;
Үҙ балаһын үҙе хөкөм итеп
Тоткон иткән кеше кулына.

Ак куяндар килә һаҙ менән,
һаҙ буйлапкай килә боҙ менән;
Күрмәнең бит, атай, ә күҙ менән,
Ғәйепләнең шелтә һүҙ менән.

[illegible] р-ны Рәхмәт а.
Зөлфиә Кәшфе[illegible]новнанан
яҙып алынды.

С и б а е в

Иртән генә тороп вәй карaһам,
Көркәк менән кыркты курена;
Ерһенмәйем,Кубәләк,ерегеҙҙе,
Зарур аттан якшы курена.

Иәшел генә дуга, зәңгәр сана
Ектерһәнә ,Фатимам... туратка;
Бәрйәндәргә барып волыс булһак,
Етәр инек,Фатимам,моратка.

һигеҙ ҙә генә төлкө вәй һикһән һум,
Сибаевым кейер тун булһын;
Киске һалкын еләҫ тә түгел,
Сибаевым, һиңә юл булһын.
/Фатима/.
Мендем генә турат вәй биленә,
Киттем Тамьян-Катай иленә;
Ак корбандар салып,нәҙер әйтеп
Кайтыр инем тыуган илемә.

Юл буйында яткан буҙәнәне
Үлгән турғай тип ук һукманым.
Оҙатыша килгән коҙасаларымды
Юлым да уңмаҫ тип ук үпмәнем.

Иртә менән тороп мин карaһам,
Кыркты менән Өрпәк курена.
Тамьян тиләү ерен ерһенмәйем,

Зарур аттан арыу күренә.

Ишекәйем алды вәй ҡая таш,
Ҡош ҡунмай бит аның башына;
Бер аҙыраҡ ғүмерем бар күк ине,
Хәҙисәкәй һылыуым, еттең башыма.

Алыҫтан да ҡыҙарып вәй күренгән
Иҙел башы Ирәмәл тау микән.
Фатима ла һылыуыма сәләм әйтерһегеҙ,
Дуҫ-иштәрем башы һау микән?

Баймак р-ны Түбә ауылында 88 йәшлек Мозафаров Баһаутдин ауыҙынан яҙып алдым.

-

Калды

һеҙ калдығыҙ көндөң битендә,
Мин киттем бит ерҙең ситенә;
һағынһамкай һеҙгә хат яҙырмын
Ак кағыҙҙың уң як битенә.

һаҙға ғына томан әй төштө инде,
һаҙ баланкайҙары беште инде;
Иәш вакытта үткән ғүмеркәйем
Инде килеп иҫкә төштө инде.

Иәй аркаларҙа урак әй ураһың,
Туғайҙарға төшөп кунаһың;
Иәш үткән генә ғүмер үкендерә,
Ун ете лә нисек булаһың?

Инәкәйем күлдәк әй текмәһен,
Иҙеүҙәрен кыйып бөтмәһен;
Егерме биш йылы тулды инде тип,
Инәкәйем мине көтмәһен.

. . . .
Егерме биш йыл йөрөп сәс ағартып,
Кайтып киләм тыуған еремә.

Беҙҙең дә генә илдәр әй калды инде,
һары ла ғына сәскә алды инде;
Беҙҙе лә генә һөйгән ата-инәбеҙ
Беҙ кайтмаҫ та ерҙә калды инде.

Әбйәлил р-ны [illegible] ауылы
Әбүбәкер Исмәғилевтән яҙып
алынды.

Каһым түрә

Кама ла ғына кайыу, камсат бүрек
Каһым түрә меҫкен башында;
Каһым түрә меҫкен вафат булды
Уландинский кала каршында.

Батал ауылының әй ак ташы
Извиз генә булып кайнайҙыр;
Каһым түрә үлгәс, һалдаттары
Ухырский уйын уйнайҙыр.

Башкынайым минең бик аурый
һиңкелдәтмәй юртың көймәмде;
Тән генәйем минең бик шешенгән
һиңкелдәтмәй юртың көймәмде.

Каһым түрә килә, каршы һис тә
Куп түрәләр уға баҙалмай;
Каһым түрә вафат булғандан һуң
Кәберҙәрен илатып һыҙалмай.

Урал ғына буйы ай сокор
һай кем, һиңкелдәтмәй кыуығыҙ көймәмде.
Бәттә лә генә хәлем, сыкты йәнем,
һай кем, ыскындырығыҙ көмөш төймәмде.

Каһым түрә менгән һары юрғаның
Маңлайында булыр урайы;
Каһым түрә яуап биргән сакта
Уң кулында булыр курайы.

Абубәкер Шукурахмадзян.

А ш к а ҙ а р

Ашкаҙаркай тигән ағын һыуҙың
Таштарына баҫып һыу алдым;
Иәштән генә сәүгән Иомағолдан
Күҙ-каш араһында айрылдым.

Караңғы ла төндә карап торһам,
Тауыштары килгәндәй була;
Тауыштарын танып барып әйтһәм,
Туғандары бармаған була.

Яныкай яныш ай китте һунарҙарға
Ашкаҙаркай буйы шәшкегә.
Шәшкеләргә китеп вафат булды,
Ғәлиә матур калды йәш кенә.

Иртәнсәкәй тороп мин караһам,
Акбурҙайы килә, үҙе юк.
Эҙгенәһен эҙләп табып алдым,
Камсат бүрке аның сөйҙә юк.

Иртәнсәкәй тороп мин караһам,
Саналарҙа бесән тейәүле;
Һунарҙарға сығып вафат булып,
Мылтыктары калды һейәүле.

Ашкаҙаркай һыуының яры бейек
Иәбешеп кенә сығыр талы юк;
Кыскырыр ҙа инем, әй тауышым юк,
Кул болғар ҙа инем яулык юк.

Иртәнсәкәй тороп әй караһам,
Кама бурккәйҙәре сөйҙә юк;
Заныкай-занынтарҙы һораһағыҙ,
Һунарҙарға киткән, өйҙә юк.

Заныкай-Заныш китте һунарға,
Һунар кейемдәрен кейенеп;
Заныкай-заныш киткәс Ашкаҙарға
Акбуз аты торала тибенеп.

Ашкаҙаркай буйы туғай-туғай,
Туғайҙары һайын бер курай;
Шул курайҙы алып тарткан инем,
Заныкай-заныш тигән көй урай.

Ашкаҙаркай буйы ак кырсын
Аксарҙа к та төшәп таш ашай;
Ышанмайык, дуҫтар, Ашкаҙарға,
Аҫтыртын да ятып баш ашай.

Таң әтәскәүҙәре кыскырғанда
Иомағолдо үбеп уяттым;
Һунарҙарға киткән сактарында
Теҙгененән тотоп оҙаттым.
Аткайҙарға менеп теҙген тоткас,
Кайын сукмар бирҙем кулына.
Күрәалмаҫтай булып карап китте,
Киткән икән үлем юлына.

Әбйәлил р-ны [illegible] ауылын-да [illegible] яҙҙы.

К о л о е в

Әй, курайымдытартып шул карағайным,
Уралмай бит минең көйҙәрем;
Ошо көйҙәремде һин көйҙәрһең,
Күп калмаған минең көндәрем.

Әй, доньяға ла килгән көндәремдә
Ниңә алманың,аллам,йәнемде;
Әй, асылыма кайтыр көндәремдә
Берәү килеп белмәй хәлемде.

Әй, һаҙ башында берәү бесән саба,
Үтәр -үтмәҫ аның салғыһы;
Әй, үтәр ине аның әй салғыһы,
Яңғыҙ балаһында кайғыһы.

[illegible] районы Үтәкәй ауылында Даутов Мал-бай [illegible] [illegible].

Б е йеш

Аккуянкайҙарҙан тун тектерҙем,
Тышкынаһын ниҙән тыштайым;
Иәйгелеген мында йәйҙәйем дә,
Кышкылығын кайҙа кыштайым.

Аулалай ҙа шоңкар, әй аулалай,
Кош балакайҙарын һағалай;
Әй табалай ҙа дошман, әй табалай,
Дуҫ-иштәрем минелук аралай.

Аркаларға сығып мин йөрөнәм
Аркаларҙа куян куп өсөн;
Мин хәжәйәт хикмәт каламын
Аркаланыр дуҫ- иш юк өсөн.

Ирәндекәй тауҙы әй буйҙаным,
Кыҙыл ғына һыуын һыуҙаным.
Билемде лә быуып атка утырғас,
Инде киттем тип ук уйланым.

Иртән генә тороп бер караһам,
Төрлә ишектәре лә тимерле;
Кулдарҙа ла бығау, аякта ла
ыскындыралмай ҙа куҙем тилмерҙе.

[illegible] районы Баҙиман ауыл-
лында Исмәғилев Рәзил Хаф-
ған яҙып алынды.

Сыбай кашка

Иәшел дә генә сана, зәңгәр дуға
Килешә төшә сыбай ҙа кашкаға;
Серләшеп тә карайым, һөйләшеп тә
Һүҙ килешмәй һинән башкаға

[illegible]

Шәүрәкәй

Шәүрә килен кейгән еләненең
Ике итәкәйҙәре мунсаклы;
Айға ла ғына көнгә тиңләмәйем,
Һылыу буйкайҙары шул саклы.

Билге лә генә куйҙым әй биләнгә
Шәүрә килеп киләм тигәнгә.
Кәнәфер ҙә сәйнәп, баҙыян бөркттөм
Шәүрә килен кейгән еләнгә.
/Һары/

Юл буйкайҙарынан әй югергән
Аякайҙары кыҙыл күгәрсен;
Ошонан да тороп бер үбәрмен,
Иығылып ятып Шәһит үләрһең.
/Шәүрә/.

Һыуға ла ғына барһаң әй һыукайҙа,
Дәрйә һыуын эсеп үк ни файҙа,
Тал сыбыктай үҫкән буйҙарыңдың
Кәҙерен белеп йөргән ир кайҙа.

Ике лә генә туры аткайыңды
Үҙең егеп тә бит үҙең өйрәттең;
Минән генә, кайным,ник күрәһең,
Үҙгенәйең яман өйрәттең.

Шәүрә матур кейгән еләненең
Итәктәре кыҫка, еңе оҙон;
Һөйләшмә лә,кайным, һай көндәҙән ,
Һөйләшербеҙ әле төн оҙон.

Урамдарға төшәп һай емшәйҙер
Кыҙыл ғына ботло күгәрсен;
Югереп кенә етһәң, һай, үбәрһең,
Колап китһәң шәһит үләрһең.

Бәләкәй генә башлы туратым,
Алыҫ кына тауҙы ураттым;
Мөңгәрләмә, кайным, үпкәләмә,
Үҙгенәйең яман өйрәттең.

Югереп кенә барып өйгә инһәм,
Һары ғына шәле сөйҙә юк;
Шәүрә һылыукайҙы минән һораһағыҙ,
Муйылдарға киткән, өйҙә юк.

Шәүрә генә матур китап укый,
Кыя ғына шәлен ябынып;
Шәүрә матур илай ә аулакта
Иәш егеткәйен дәү һағынып.

Шәүрә матур китте муйылға
Һәүәнәк тә йылға буйына;
Шәүрә матуркайҙы алып киткәс,
Кайғыға калдым ғүмер буйына.

Ай-һай, еңгә, мине оҙатканда
Кыҙыл билгауҙар быу билемә;
Кайным килеп миңә ташаканда
Хәнйәр- бысак булһын билемдә

Бәрйән районы Байназар ауылында
Күсәпколова Йомбикә /58 йәштә/ әбейҙән
яҙып алынды.

Карттар йыры

/Урал/

Егет кенә сакта әй дәртле бул,
Дәртле булһаң мәүләм мал бирер;
Дәртле лә генә булып мәүләм мал бирһә,
Килмәç дуç-иш килеп хәл белер.

Ауырыу ҙа йөрәк әй талдырыр,
Аштин генә, һыуҙан калдырыр;
Эшәнмәйең дуçтар, был доньяға,
Бер көндә лә вайран калдырыр.

Югерек тә кейек әй алдырмаç,
Каршыһында кая тау булһа;
Үткән ғүмеремә үкенмәйем,
Ғәзиз башкайҙарым һау булһа.

Күк бәрҙеләр ята үрҙәй алмай,
Елберҙәкәйҙәре булмағас;
Егет кенә кеше ни хәл итһен
Һис ярҙамсылары булмағас.

Екәт кенә екәт әй ел үтә
Ағиҙелкәйҙәргә еткәнсә;
Һөйҙәгән дә дошман һөйҙәп үтһен,
Һыр бирмәйек үлеп киткәнсә.

Күк күгәрсен коштар геүләйҙер
Өй кыйығы менән һыулыкта;
Эскенәйем бошһа мин йырҙайым

Сәхрәләргә сығып аулакта.

Ерәнсәй ҙә менеп елән кейеп,
Иөрөһәң ине Урал буйлатып;
Кәрәгәләр алып, кымыҙ эсеп,
Утырһаң ине курай уйнатып.
Югереп тә мендем түбәгә,
Ат бәйләнем умырзаяға;
Күп теләкәйҙәремде бирҙең аллам,
Бер теләгем китте заяға.

Калкыуҙарға сығып әй караһам,
Күрәмен дә Урал таштарын;
Кайҙа ғына барып, кайҙа ятмаҫ
Аһыл һөйәк, ғәзиз баштарың.

Калкыуҙарға сығып әй караһам,
Урал таукайҙарын күрәмен;
Һис берәүкәйҙәрҙән мин күрмәйем,
Бәхеттәрем юктан күрәмен.

Уф аллакайҙарым вәй үҙең бел,
Иөрәкәйҙәремә лә түҙем бир;
Әй йөрәкәйҙәремә шул көн түҙем биргәс,
Һизиятлы, тәүфикле оҙон ғүмер бир.

Ефәк тә генә билғау вәй бил күрке,
Батырҙа ғына егет ил күрке;
Был доньяларында ни күрке?

Каҙмаш ауылындағы Рәүил Папанин
карттан яҙып алынды.

Ер eләкәйҙәре беште ниһә,
Муйылыңды кайҙа куяһың?
Иән һөйөшкән дуҫ-иш бергә утырһа,
Хируәт-хируәт һүҙгә туяһың.

Нәҙекәй генә билле ерән атым
Әкрен генә килһә лә тиҙ етә;
Ашаған да бөтә, кейгән туҙа,
Ошо утырыуҙарға ни етә?

Югерә лә йөрөп урттәр һалдым
Ирәндекәй тауҙың урено;
Уҙған да ғына ғүмер инде
Бәрәкәт бирһен калған ғүмергә.

Аркалағы кыуак булғанымсы;
Кулдә генә сабак булһамсы;
Былай тып ук йырлапултырғансы
Сабый сакта вафат булһамсы.

Ике лә генә ерән,вай пар керән
Килә лә генә сағыл кыҙырып;
Брәү ҙә генә йөрөй уйнап-көлөп,
Берәү йөрөй эйелеп-бөгөлөп.

Дәрья төптәрендә алтын йөҙөк
Яктылары төшә доньяға;
Был доньяларында илатыр булғас,
Ник тыуҙырҙың фани доньяға.

Баймак районы Түбә руднигендә

Мозафаров Баһаутдин карттан яҙып алынды.

78и.

Таштуғай

Таштуғайкай һинең камышыңдан
Еҙ курайкай яһап тартайым;
Таштуғайкай һинең камышың юк,
Кире Уралкайыма кайтайым.

Таштуғайкай һинең курайыңдан
Еҙ курайкай яһап тартайым;
Ялан ғына ерҙең кәкүге юк,
Кире Уралкайыма кайтайым.

Таштуғайкай ялан, урманы юк,
Кошкайҙарың һайрай таштарҙа.
Урал сәскәһендә үҫкән балаң
Ни йәм тапһын кырлас яланда.

Таштуғайкайҙарҙың кола яланынан
Күренеүсе Уралым һин икән.
Таштуғайкай умырзаяһындай
Тиҙ һулыусы яңғыҙ мин икән.

Зианчура районы Үрген ауылында Фәхерт-
динова Сәсәктән яҙылды.

Буранбай

Ялған да ғына исемем һораһағыҙ,
Ялған исемем минең Буранбай;
Ялған ялаларҙы ябып миңә
Ебәрҙеләр мине Себер, күрәлмәй.

Табак та ғына табак ай кағыҙ-
Буранбайҙың яҙған хаттары;
Буранбайҙың яҙған хатын укып,
Зар илайҙар ауыл карттары.

Буранбыҙың аты ай кирме ин,
Серге аҫкайҙары тирме ине?
Буранбай ҙа менән ай Ибраһим
Себерҙәргә китер ирме ине?

Алыҫ кына алыҫ ай күренгән
Юшатыркай буйы-Акбейек;
Буранбай ҙа китте, иле калды,
Илкәйенә булды ҙур көйөк.

Буранбайҙың менгән кашка аты
Сакрым-сакрым бармай баш ташлай;
Түрә тигәндәргә ышанмағыҙ,
Себер ебәреп тә ук башты ашай.

Буранбайҙың кейгән бүре тунын
Сөйҙәренән алып кем кейер?
Буранбайҙың ғына яңғыҙ улын
Баштарынан һыйпап кем һөйәр?

Буранбайҙың калған бүре туныҺ
ЯғаҺынан Һелкеп кем элер;
Буранбайҙан калған ай бер бала-
Алдарына алып кем Һөйөр.

Юл буйкайҙарынан юрғылаған
Кыҙыл ғына аяклы күгәрсен.
Кайғырма ла башым, түгелмә йәшем,
Хак яҙмышкайҙарын күрерҺең.

Бура ҙа ғына бура карҙар яуа,
Бойокмай микән болан балаҺы?
Бер ике лә нужа күрмәйенсә
Ир булмай ҙа ата балаҺы.

Зианчура районы Үрген ауылы Фәхертдинова
Сәсәкмән.

Алыҫтан да ялтырап күренеп ята
Ирәндекәй тауҙың таштары.
Буранбайға наҺак бәлә төшөп,
Себерҙәргә китте баштары.
Буранбайҙың менгән атының
Маңлайында булыр урайы;
Үрәтниккә яуап биргән сакта
Уң кулында булыр курайы.
Буранбай ҙа ғына ай ИбраҺим
Илкәйенең Һөйгән егете;
Ил файҙакайҙарын ай күҙәтеп
Тотманылар батша үгетен.

Үрген. Култаев Хәмзәнән.

Т ә й ә л ә ç

Һандуғастар һайрай һаҙ ерҙә,
Күкәйҙәрен һала как ергә;
Ҡыҙарып та кояш сыккан сакта
Бик яманһыу була ят ерҙә.

Һандыуғастар кайҙа- талдарҙа,
Балалары кайҙа- яланда.
Кайғырма ла ғәзиз әй башкайым,
Яҙмыштарың кайҙа, һин дә анда.

Һакмар

Һакмаркайҙың йәмле буйҙарынан
Бер таш табып алдым беләүгә;
Күкрәк моңдарымды һөйләр инем
Шат күңелле булған берәүгә.

Һакмаркайҙың буйы әй кыҙыл яр,
Кара- тура аткай юшайҙыр;
Билкәйемә быуған кыҙыл билбау
Кайғы хәсрәт менән бушайҙыр.

Зыңғыратып тартып ебәрәйем
Һакмар буйҙың моңло курайын;
Ярлылыкка дарыу бармы тиеп,
Кемдән генә барып һорайым.

К у р а й

Урал ғына тауҙың ай башында
Урай- урай үҫкән бер ҡурай;
Шул ҡурайҙы алып та бер тартһам,
Ҡайғы-хәсерәт баҫыла бер талай.

Югереп тә мендем ай үҙәктән
Такыя ла башлы ҡурайға;
Ҡая ташҡа баҫып ҡурай тарттым,
Эштәр китмәҫме тип уңайға.

Такыя ла ғына башлы ҡырлы ҡурай,
Моңло итеп кенә уйнайым;
Ҡурайҡайым еңел, көйө ауыр,
Еңел көйкәйҙәрҙе уйнайым.

Тартсы әле, егет, ҡурайыңды,
Ауыр көндәр еңел тойолһон;
Эскенәйем тулы ҡайғы-хәсрәт
Ҡурай моңо менән ҡойолһон.

Б а я з

Әһәһәй, көмөш тә бауҙы әй кылысым
Шыуып калды нәҙекәй билемдән;
Билендәп тә генә оскан аккоштай
Биҙеп киттем тыуған илемдән.

Әһәһәй, тәрән дә генә тәрән күлдәрҙә
Аккош та ғына оса һыуҙарҙан;
Әһәһәй, канлы ла ғына кылыс мылтык
Төшәр микән нәҙекәй билдәрҙән.

Әбйәлил районы Һәмән ауылы
Әбүбәкер Ишморатовтан Уралда
яҙып алдым.

Айса ахун

/Әсир булып киткән/

Йырак икән ерҙең әй мижаһы,
Тәрән икән Амур дарьяһы;
Йыһан һарайҙарҙан үҙе киткәс,
Ни хәл икән ирҙең доньяһы.

Ниңә килмәй тиһәм сәләм хаты
Теймәйме икән әллә форсаты,
Хат килмәүкәйҙәренә сәбәп икән
Б ларакайымдың вафаты.

Әбүбәкер Ишморатовтан.

М ә ҙ и н ә

/60 йәшлек картка һатылған/

-Ата-инәмде көттөм,хеҙмәт иттем
Иәш башыма доға алам тип.
Аяуһыҙлык итеп малға һаттың,
Инде әйтмә,атай, балам тип.
/кыҙ/.

- Бәләкәй ҙә турыса әй атымды
Менеп тә сыктым әңергә үк;
Өҫтөң бөтөн булыр,тамағың тук,
Шат булырһың, балам,ғүмергә үк.
/ата/.

- Өҫтөмә лә кейгән бишмәтемде
Кейә алмам,атай, киң итеп;
Алтмыш йәштек карт кейәүҙе
һөйә алмам,атай, тиң итеп.
/кыҙ/.

- Бейек каяларға кош биләтмәй
һин карсыға булһаң, мин-бөркөт.
Алтмыш йәштек кейәү әй булһам да
һин кыҙ ғына булһаң, мин-егет.
/кейәү/.

Әбйәлил районы Таһир ауылы Барый Хәйбуллиндән яҙып алдым.

К ә м ә л е к

Кәмелекәй һыуҙың яры бейек,
Иәбешеп сығар аның талы юк;
һүрәтеңде яһап куяр инем,
Һөйләшергә аның теле юк.

Барый Хәйбуллиндән.

Сәнсәлимә

Карағай ғына башы әй тубырсык,
Сәнсәлимә, һиңә уйынсык;
Туғандарым әйткәс, мин йырҙайым,
Әкрен генә аттап баһып сык.

Барый Хәйбуллиндән.

И л ь я с

Һаҙға ла ғына томан төштө инде,
Һаҙ карағайкайы беште инде;
Алтындан да аҫыл әй башыма
Таштан да ауыр хәсрәт төштө инде.

Барый Хәйбуллиндән.

Акһак кола айғыр

Бер байҙың йылкылары көтөүҙән айырылып китә. Бик уҫал бер Акһак кола айғыр өйөр башында йөрөй. Шул Акһак кола айғыр үҙе менән йылкыларҙы эйәртеп алып сығып китә. Ялы ергә тейеп йөрөгән була.

Бай йылкыларын эҙләргә бер егетте ебәрә. Егет бер һыотау менән кыҙ ҙа күҙләп йөрөй. Йөрөй торғас бер ак сатырға килеп сыға. Был ак сатырҙа бик һылыу бер кыҙ була. Уның егеткә күҙе төшә. Егет мал эҙләргә тип ары китергә иткәс, кыҙ уға былай йырлаған.

Әй, бай улы, бай улы,
Төшһәң атың бәйҙәүҙе,
Эсһәң, кымыҙ койоуҙы,
Ятһаң түшәк йәйеүҙе.
Ак сатырҙың эсендә
Ак сәпсектәй уйнарбыҙ,
Ак сәпсектәй уйнарбыҙ...

Егет унан йылкылары тураһында һораша, һәр йылкының төҫөн әйтеп бирә:

Каскыр килде төн менән,
Йылкы касты юл менән,
Күрмәненме йылкымды?
Күрмәненме йылкымды.

Кыҙ иртә менән һыуға барғанда уның йылкыларын күреүе тураһында һөйләй:

Иртә менән торғанда
Тороп һыуға барғанда
Мин күргәйнем йылкыңды,

Мин күргәйнем йылкыңды:
Саптар юрға тайы бар,
Акһак колаһы ла бар...

Кыҙ йылкыларҙың билдәләрен әйткән һайын егет уға:
Нәк әнә шулар,
Нәк әнә шулар,- тип кыуанып тора. Шул көндә ул ак сатырҙа туктап кунып китә. Өс йыл буйы эҙләй. Ук-һаҙактарын алып Акһак кола айғырға кәһәттәнеп йөрөй.

Йылкылар табыласак йылда Акһак кола айғыр бер төш күрә. Шул төшөн бейәләргә һөйләп бирә:.

Ай, бейәләр, бейәләр,
Ай, бейәләр, бейәләр!
Бөгөн һеҙгә бер ни бар,
Бөгөн һеҙгә бер ни бар:
Тау башында ут күрҙем,
Тау башында ут күрҙем,
Ут эсендә шеш күрҙем,
Шеш башында ит күрҙем,
Тәр-рә-тәр-ри-тир-ри-тәм,
Тәр-рә-рәр-ри-тир-ри-тәм.
Ай, бейәләр, бейәләр,
Ай, бейәләр, бейәләр,
һеҙҙең шаурау һөйәктәрҙе
Күбәләй итеп өйәләр.
Ай, бейәләр, бейәләр,
Ай, бейәләр, бейәләр
һеҙгә һайҫкан эйәләр,

Тәр-рә, тир-рәү, тәр-ри-рәү,

Тәр-рә, тир-рәү, тәр-ри-рәү.

Бейәләргә был төш оҡшамай:

Төшөң ҡара башыңа,

төшөң ҡара башыңа! - тиҙәр бейәләр. Өс йыл йөргәндән һуң егет йылҡыларҙы килеп таба. Аҡһаҡ кола айғыр егеткә былай ти:

- Мине тыңла, беҙҙе алып ҡайтыр булһаң, Бына беҙ һеҙҙең ҡулығыҙҙан киткәндә унар инек, хәҙер инде егерме башҡа тулып торабыҙ. Бына мин уларҙы бер ҡыҫтау ерҙән ҡыҫтап сығараҫаҡмын. Ә һин тик үҙегеҙҙән киткәндәрен генә һайлап сығар, ҡалғандарын уғың менән атып тор. Ул малдар һеҙгә харам, - ти.

Шуны әйтә лә Аҡһаҡ кола ҡыҫтау ерҙән йылҡыларҙы бүлеп-бүлеп кенә берәмләп сығарып тора. Ә егет ырҙа тыуған йылҡыларҙы берәмләп атып тора. Ләкин уның бер уғы яңылыш Аҡһаҡ колаға барып тейә. Аҡһаҡ кола айғыр шунда уҡ йығылып үлә. Шул юлдан малдар бөтәһе лә тирә яҡҡа таралып бөтәләр. Егет яңғыҙ тороп ҡала.

Әбйәлил районы Таһир ауылындағы

ҡурайсы Йәноҙаҡ Йософовтан яҙып

алынды. 8/VIII-82.

Ҡаһым түрә

Ҡаһым түрә менән һары юрға
Бора-бора килә муйынды;
Ҡаһым түрә үлгән тип ишеткәс,
Уйната ла майор уйынды.

Ҡаһым түрә менгән һары юрғаны
һорашып та майор табалмай;
Биш йөҙ генә ғәскәр- бик күп ғәскәр-
Илашып та кәбер ҡаҙалмай.

Башҡынайым минең бик ауырый
Алып килегеҙ минең көймәмде;
Бер васыят әйтер һүҙҙәрем бар,
Алып килегеҙ һакколой еҙнәмде.

Инәкәйем күлмәк текмәһен,
Итәк оскайҙарын бөкмәһен;
Француз да яуы ҡаты, тиҙәр,
Инәкәйем мине көтмәһен.

Суклы ғына башлы ҡыҙыл билғау,
Ҡаһым түрә быуған биленә;
Сәмәркәндән килгән Суфия һылыу
Кире ҡатйрмы икән иленә.

Зианчура районы Үрген ауылы
Сәсәк Фөхертдинованан.

Төрлө йырҙар

Аласабыр тигән дә ала өйрәк
Бала уйната түңәрәк күлдәрҙә;
Эшәнмәгеҙ фани ҙа был доньяға ,
Кан илата бәғзе көндәрҙә.

Һандуғас та менән вәй карҙуғас
Сутырҙашып ук килә ләү яҙ булғас;
Кем ғүмерҙәре менән кемдәр йөрөһөн
Үҙ ғүмеркәйҙәре лә шул аҙ булғас.

Йәҙа ғына булды, көҙ ҙә булыр,
Яҙ көндәре бик үк аҙ булыр;
Иән һөйөшкән дуҫ-иш бергә утырһа,
Бер көндәре сәғәттән аҙ булыр.

Быйыл да ғына сапкан әй бесәнем
Әллә лә генә күрән, йә үлән;
Киләһе лә йылда был вакыттарҙа
Әллә лә генә күрәм ,әллә үләм

Ер еләкәйҙәре беште ни һә,
Кыҙарыпкай ята көньяғы.
Ирмен тигән ирҙәр вафат булһа,
Вайран була көткән доньяһы.

Һауалап ук оскан әй һар микән,
Аякайы кыҙыл каҙ микән;
Һикһән дә генә тукһан вәй йөҙ ғүмер

Ошо утыраузан да аз икэн.

Ялан да гына ерзең вэй екэнен
Ел алып ук китэ бит кипкэнен;
Тештэребез бөтөп тэ үк, сэс агартып
Белмэнең шул гүмерзең үткэнен.

Тимгел дэ генэ вэй тимгел күкте
Менеп кенэ сыктым эңергэ;
Елэ лэ генэ саба, етэ алмай за
Кул һелтэнеп узган гүмергэ.

Тугайзарга кырау вэй иремэй,
Һыу төбөндэ алтын серемэй;
Дошмандарым килеп хэл белһэ лэ
Дуç-иш килмэй күңел иремэй.

Күккэ лэ генэ карамай, ергэ карай
Күк йондозо- ерзең сырагы;
Төндэрен йөрөп зекер эйтһэң
Каршы килер ожмах борагы?

Ак кагызга карагыз вэй язылмай,
Эңер төшмэй капка ябылмай;
Үткэн дэ генэ гүмерем уйзап караһам,
Мэрйен тэңкэ бирһэм дэ табылмай.

Иөрэкэйзэрем яна, вэй һалкын һыу,
Янган йөрэктэргэ файза имеш;
Иоколарымда ук күреп кыуанмаһам,
Уяузарза күреү кайза имеш.

Баймак районы Түбэ ауылында Баһауытдин
Мозафаровтан.

А ғ и ҙ е л

Иәмле Ағиҙелкәй буйҙарында
Йылҡыларым йөрөй көтөүһеҙ;
Кеше хәлдәрен дә кеше белмәй-
Йөрәктәрем яна төтөнһөҙ.

Ағиҙелкәй буйы бигерәк йәмле
Аҡ тирмәндәр ҡороп йәйләргә;
Ҡайҙа ғына барһаң дуҫ-иш кәрәк,
Югереп сығып атың бәйләргә.

Ағиҙелкәй һыуы бигерәк ағын,
Бала үрҙәкәй ҡаршы йөҙәлмәй;
Эскенәйем боша, йөрәгем яна,
Бер йырламай күңелем түҙәлмәй.

Ағиҙелкәй буйын буйлама,
Бик күп уйҙар уйлама;
Бик күп уйҙар файҙа бирмәй,
Баштарыңды яһай диуана.

Ағиҙелкәйҙәрҙең ә буйында
Япраҡ яра пар тирәк;
Яна тиһәң, ялҡыны юҡ,
Ялҡынһыҙ яна йөрәк.

Ағиҙелкәйҙәрҙең әй буйында
Аҡҡошҡайҙар булып ҡағындым;
Күпме һыу эсмәнем, күпме һыу кисмәнем,
Тыуған илкәйемде һағындым.

Ағиҙелде кисеп сыктым-
Акбуз аттың теҙенән;
Миңә ярҙам булһа булыр
Бер хоҙайҙың үҙенән.

Ағиҙелкәй буйы туғай-туғай,
Туғайында йөрөй бала ҡаҙ;
Һеҙ дуҫкайҙарға кем окшаһын,
Гөлгә окшатһам, гөлдөң ғүмере аҙ.

Ағиҙелкәй буйы туғай-туғай,
Бер туғайы унын бик үрҙә;
Һеҙҙең генә кеүек дуҫ-иштәрҙе
Күргәнем юк һис бер ғүмерҙә.

Ағиҙелкәйҙәрҙең арьяғында
Ҡалды минең нәҙек дилбегәм;
Ҡалманы ла минең ай дилбегәм,
Ҡалды минең һөйгән илгенәм.

Ағиҙелкәйҙәргә төшә яҙҙым
Ҡул киҫәге кеүек таш өсөн;
Ғәзиз башкайымды ашай яҙҙым
Һин матур ҙа кара ҡаш өсөн.

Ағиҙелкәйҙәрҙе сыккан сакта
Ел сыкмаһын кәмәлә сакта;
Илап та ғына йырлап йөрөгәнсе
Мин үлһәмсе биләүҙә сакта.

Ағиҙелгә баҫма һалдым
Ҡайынын һайлап ҡына;
Осоп барып етер инем
Ҡош булып һайрап ҡына.

Ағиҙелкәй ҡайҙа, киң туғайҙа.
Ағиҙелкәй кеүек һыу ҡайҙа?
Инде генә һине күреү ҡайҙа,
Төштәремдә күрһәм шул файҙа.

Ағиҙелкәйҙәрҙең буйҙарында
Йылҡы малы йөрөй болонда;
Беҙҙең генә былай ирҡә саҡтар
Ике лә генә килмәй быуынға.
Ағиҙелкәйҙәрҙе ай кискәндә
Бер йырланым ишкәк ишкәндә;
Бер йырларһың, дуҫкай, бер йыларһың
Үткән ғүмереӊ иҫкә төшкәндә.

Ағиҙелкәй һалҡын, һыуы тулҡын
Тулҡындары килеп ҡаҡмаһын;
Эскәйҙәрем бошоп йөрәгем яна,
Наһаҡ һүҙҙән хоҙай һаҡлаһын.

Ағиҙелкәйҙәрҙең арьяғында
Йылҡыларым йөрөй көтөүһеҙ;
Кеше генә белмәй, мин әйтмәйем,
Йөрәкәйем яна төтөнһөҙ.

Ағиҙелкәйҙәрҙе сыккан сакта
Гәүһәр ташын алдым кулыма;
Иәшел үлән булып үҫер инем
Дуҫ-иштәрҙең йөрөгән юлына.

x x x

Һауаларҙан оска кара коштоң
Канаттары тала елдәргә;
Һай-һай ғына тип үк егет йырлай
Сит илдәрҙә йөрөгән ерҙәрҙә.

Егет кенә сакта елә лә йөрө
Аркалағы елгән болондай;
Егет кенә вакытың үттениһә,
Бөгөлөрһең кара йыландай.

Түңәрәкәй ялан эстәре кул,
Тирә яғы уның кыҙыл гөл;
Егет кенә сакта егет үк бул,
Үҙгенәйең уйлап үҙең бел.

Күгәреп кенә яткан күк арка
Иәшәреп кенә яткан күл кеүек;
Ғүмеркәй ҙә үтә, һиҙмәйбеҙ бит
Киблаларҙан иҫкән ел кеүек.

Матур ғына билғай әй бил күрке,
Батыр ғына ирҙәр ил күрке;
Батыр ғына ирҙәр вафат булһа,
Китә лә шул илдең күрке.

Ай һары атым минең һары атым,
Һары атымдан артык кара атым;
Дуҫ-иштәрем минең әй канатым,
Туғандарым минең- дәүләтем.

Сакыра ла кәкүк әй сакыра
Сағылда ла түгел сабында,
Егет кенә сакта егет үк бул
Егет вакытың үтмәҫ сағында.

Ай-һай ҙа елдәр ай асы-
Әйҙәп кыуып булмай йылкыны;
Һеҙ дуҫ-иштәр иҫкә төштөниһә,
Иоклап булмай татлы йоконо.

Турысай ҙа атым әй сабалмай
Алдарында бейек тау булһа;
Егет кенә кеше әй хур булмай
Дуҫ-иштәре уның һау булһа.

Таҫтымалдар башы әй буҙ булыр,
Камсы һабы биҙәк- еҙ булыр;
Ғәзиз башкайыңды һаклап йөрө,
Хур булыукайҙары тиҙ булыр.

Урмандарға сығып йөрөгәндә
Аҙаштыра урман мижаһы;
Аҙаштырмай урман әй мижаһы,
Аҙаштыра донья нужаһы.

Ағиҙелкәйҙәрҙең әй ағыуы,
Аҡ үрҙәкәйҙәрҙең барыуы;
Ҡайһы илдәргә табылыр икән
Янып барған йөрәк дарыуы.

Сылтырап та аҡҡан шишмәләрҙең
Ағарып та ята таштары;
Ҡайҙа ғына барып ниҙәр күрмәй
Ир егеттең ғәзиз баштары.

Алыҫ еркәйҙәрҙең әй миҙаһы,
Арҫлан кейектәрҙең ояһы;
Арҫлан кеүек илдең ирҙәрен
Баҫа икән донъя нужаһы.

Ишекәйем төбө баҡса икән,
Баҡса ишеге йәшел таҡта икән;
Был донъякайҙарҙың зауыҡлы сағы
Ағай-эне теүәл саҡта икән.

Бара ғына торғас ултырҙым мин
Аяҡтарым талып барғанға.
Ултыра ла торғас бер йырланым
Йөрәкәйҙәрем янып барғанға.

Һауаларҙа осҡан аҡсарҙаҡтың
Аяҡтарын күргән бар микән;
Эстәремдә янған хәсрәтемде
Тыштарымдан белгән бар микән.

Иртәнсәкәй тороп тышҡа сыҡһам,

Бүҙәнәләр оса парланып.
Бүҙәнәләр оса әй парланып;
Мин йөрөйөм икән зарланып.

Һакмар

Алыҫтарҙан йәшәреп ай күренә
Һакмар буйкайҙары тирәге;
Йәшлек менән генә һис белмәнем:
Дуҫ-иш икән донья кәрәге.

Һакмаркайҙың йәмле буйҙарынан
Бер таш алдым беләүгә;
Күкрәк моңдарымды һөйләр инем
Шат күңелле булған берәүгә.

Һакмар һыуы ай ағалыр,
Йәмле урмандарға күмелеп;
Йәш йөрәкәйемдә бер теләк бар,
Шуны көтә йөрәгем өҙәләп.

Егет кенә кеше әй шул була;
Менеп йөрәй аттың һәйбәтен.
Акыллы ла егет әй шул була:
Һөйләмәй ҙә кеше ғәйбәтен.

И Н И Ә Р

Иәмле генә Инйәр буйҙарынан
Ағып кына килә күбекәй;
Шул күбекәйҙәргә миҫал булып,
Үтеп бара беҙҙең ғүмеркәй.

Инйәр буйкайҙары туғай-туғай,
Туғайында һайрай бер турғай;
Шул турғай ҙа булып һайрар инем,
Тел аскысы бирһә бер хоҙай.

Инйәр буйкайҙары ай ак татыр,
Ат тояҡкайҙарын акһатыр;
Беҙҙең генә уйнап йәрөгән ергә
Иәшел үлән үҫмәй күп ятыр.

Иртән генә тороп тышка сыкһам,
Шау-шыу итә Инйәр тирәге;
Иәшлек менән генә белмәгәнбеҙ:
Дуҫ-иш икән донья кәрәге.

Инйәр буйкайҙары һарымҫак,
Һарымҫак та түгел, һары уҫак;
Беребеҙ анда, беребеҙ бында-
Беҙ нишләрбеҙ икән һағынһак.

Инйәр буйкайҙары ай өйҙәрем,
Өйҙәремгә карап йөҙәрем;
Кыскырыр ҙа кәкүк, һайрар былбыл
Шул вакытта нисек түҙәрмен.

Тау буйкайҙарына томан төшкән,
Инйәр генә һыуҙың быуағы;
Иәш йөрәкәйеңә уттар капһа,
Һүндерә алмый донья һыуҙары.

Инйәр генә буйы туғай-туғай,
Бер туғайҙары юғары;
Күп илдәрҙә йөрөп, күпте күрҙем
Һеҙҙең кеүек ирҙәр юк әле.

Инйәр генә буйы тирәклек,
Тирәклекәй буйы еләклек;
Еләкәйҙәре бешкән-йыйған юк,
Иөрәкәйҙәрем яна-белгән юк.

Инйәр генә буйы бөгөл-бөгөл,
Бөгөлмәлә үҫкән бер муйыл;
Бөгөлдәрҙә үҫкән муйыл кеүек,
Бөгөләрмөн инде мин быйыл.

һандуғас

һандуғаскай һайрай сут-сут итеп,
Гөл баксаларында ояла;
һандуғаскай кеүек әй һайрашып,
Торһаң икән фани доньяла.

һандуғаскай һайрай сут-сут итеп,
Куныр гөлкәйҙәрем юк,юк,тип,
һандуғаскай кеүек мин һайрайым
Үҙ бәхеткәйҙәрем юк,юк,тип.

Минең тауыштарым әй таш яра,
Тик һандуғас түгел һайрарға;
Минең йөрәккәйем утта яна,
Тик төтөнө сыкмай һауаға.

һандуғаскай һайрай сут-сут итеп
Сук муйылкайҙарҙың эсендә.
Был ғүмеркәйҙәрҙең рәхәтлеген
Күрербеҙ микән ғүмер эсендә.

һандуғаскай һайрай ай ояла,
Оялары йәшел быяла;
һандуғастар кеүек әй һайрашып,
Бер йәшәрбеҙ микән доньяла.

Ерәнсәкәй

Ерәнсәкәй атым әй елә ҫалмай,
Дағалары купкан баҫа алмай;
Хас дошмандар беҙгә хас кыла алмай;
Бер хоҙайҙан уҙып китә алмай.

Ерәнсәкәй аттың ай ялдарын
Киблаларҙан иҫкән ел тарай;
Һин туғанкайымдың иҫәнлеген
Таң алдында килеп кош һайрай.

Ерәнсәкәй атым елгән сакта
Кылдан нескә дилбегә кәрәк;
Һеҙ дуҫкайҙар менән һәйләшергә
Ак ебәктән йомшак тел кәрәк.

Ерәнсәкәй атыма һоло һалдым,
Кешеннәгәс, белдем бөткәнен;
Донья арткайынан кыуа торғас,
Һиҙмәнем дә ғүмерем үткәнен.

Ерән аттар елһә, еле кала,
Батыр ирҙәр үлһә, даны кала,
Мал ғынайы калһа варисе ала,
Иығылып-дулап дуҫ-ише кала.

Ерәнсәкәй атым юл алалмай,
Камыт баукайҙары киң түгел;
Әҙәмдәрҙән әҙәм ай кәм түгел,
Тик бәхеткәйҙәре тиң түгел.

Сәхрәләргә сыкһаң яңғыҙ сыкма,
Якты йондоҙ булһын юлдашың;
Якты йондоҙ булһа әй юлдашың
Мең дошманға торор бер башың.

Кыҙарып та кояш сыкканда
Нуры төшә уның диңгеҙгә;
Әй, хоҙайым рәхәт көндәр
Бирерһең дә микән һин беҙгә.

Кара төндә ултырып мин илайым
Зөһрә йондоҙ минең юлдашым;
Белеүселәр юк хәлдәремде минең,
Тама ергә канлы күҙ йәшем.

Карлуғаскай кара, муйыны ала,
Канат остарынан кан тама;
Аталарҙан калған әй йәш бала
Күкрәк көсө менән мал таба.

Тубылғыкай ағас ҙур булмаҫ,
Тубылғыкай аша юл булмаҫ;
Кайҙа ғына барһаң бәхетең булһын
Бәхетле лә генә баш хур булмаҫ.

Ак арғымак бесән ашамаҫ,
Ашар еркәйҙәре бушамаҫ;
Кайҙа ла барһаң бер үк кояш,
Тыуған- үҫкән ергә окшамаҫ.

Һыу буйҙары киртләс-киртләс,
Киртләстәре бөтөр боҙ киткәс;
Ир балалар ҡайта хеҙмәт иткәс,
Ҡыҙ балалар ҡайтмай бер киткәс.

Әсәкәйем мине ник таптың да
Атаҡайым мине ник һаттың;
Мине генә һатып ниҙәр алдың?
Иәш йөрәкәйемә бит ут һалдың.

Ҡысҡыра ла кәкүк әй ҡысҡыра
Ҡарағайҙан бейек ҡайында;
Һағыныу ғына түгел, һарғайырһың
Иәмле генә кәкүк айында.

Ҡулдарыңа кейгән йөҙөк ҡашың
Мәрүәр генә микән, күк микән;
Үткән ғүмерҙәрҙең хисабы юк,
Ҡалған ғүмеребеҙ күп микән.

Сәхрәләргә сыкһам ҡайталмамын,
Моңланамын коштар тауышына;
Уҙған ғүмерҙәрҙе окшатамын
Шылтырап аккан һыуҙың ағышына.

Һауаларҙа осҡан аккош кеүек
Ярһый-ярһый канат ҡағабыҙ;
Тыуған илгә ҡайтҡы килгәс беҙҙең
Кемгә барып кемде табабыҙ.

Карағаткай тигән кара емеш
Караңғыла бешә парланып;
Беҙҙең кеүек фәкир бисараның
Ғүмерҙәре үтә зарланып.

Ер еләкәйҙәре әсе лә була
Үҙ вакыткайында бешмәһә;
Кеше генә хәлен кеше белмәй
Үҙ башкайҙарына төшмәһә.

Атакайым сапкан умартаның
Уң яғынан булған кейәһе;
Хайран ғына йорттар вайран булған,
Кайҙа ла ғына булған әйәһе?

Ак ыласын тигән әй аҫыл кош
Кош кундырмай ағас башына;
Егет кенә кеше һимәт үк йөрөй,
һүҙ тейҙермәй ғәзиз башына.

Елберҙәй ҙә үлән кипте иһә,
Кыштырҙай ҙа бесән кипте иһә;
Уйнап кына йырлап әй калайык,
Үкенерһең ғүмерең үтте иһә.

Ике генә кайын әй янаша,
Япрактары уның шаулаша;
Ике генә туған бергә булһа,
һандуғаскай кеүек һайраша.